

וערבה לה'

גיליון מיוחד לשבת הגדול ה'תש"ע
שמחת בר המצווה של דניאל יהודה גיסר נ"י

פיוט לבר-מצווה

ספר שיר נגינות

שִׁמַח חֲתָנִי בְּקֶהֱל אַמּוּנִי. יֵשָׂא בְּרָכָה מֵאֵת יי;

הַבֵּר מִצְוֵה הַזֶּה, יִשְׁמַח וַיְגַל. יִזְכֶּה וַיִּרְאֶה בִּיאֵת הַגּוֹאֵל. יִשְׁכִּיל בְּחֻכְמָה. כְּמוֹ
מֶלֶךְ לְמוֹאֵל. יִגְמֹר וַיִּשְׁמֹר דְּרָכֵי יי;
יוֹם טוֹב וְשִׂמְחָה. לְבַר הַמִּצְוֵה. יִשְׁמַח בְּצִהְלָה. בְּמִצְוֹת שְׂצוּהָ. יִלְבַּשׁ תְּפִלִּין.
שְׂאוֹתָהּ אָזָה.
יִגְדֵל וַיִּרְאֶה בְּאוֹר יי;
יִבְרַךְ הָאֵל. מִשְׁמֵי עֲלִיָּה. וַיִּצֵל אוֹתָךְ. מִתְּהוֹם נְשִׂיָּה. יִלְוֶה אוֹתָךְ זְכוֹת אֱלִיָּה.
תִּגְדֵל בְּלִמּוּד. תּוֹרַת יי;
קוֹם בַּר הַמִּצְוֵה. לְקִרְא בַתּוֹרָה. וְתִקְדַּשׁ שֵׁם הַשֵּׁם. בְּקוֹמָךְ בְּמַהֲרָה. וְהוֹרִיךְ יִזְכוּ.
אוֹתָם תֵּאֲרֶה. וְתִזְכֶּה לְחַזוֹת. יִשׁוּעַת יי;

"ויאמר אלי דניאל איש חמדות הבן בדברים
אשר אנכי דבר אליך ועמד על עמדך..."
(דניאל י"א)

ההלכה הראשונה במשנת פסחים היא: "אור
לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר"
ופירושה לנער בר המצווה הוא כך: כשמגיע אור
ראשון של שנת הארבע עשרה, דהיינו כשהוא
בן שלוש עשרה ויום אחד, בודק הנער את עצמו
ומקדש את מעשיו לאור הנר. הנר הוא נר מצווה
המאיר מכאן ולהבא את כל דרכיו ואור התורה
זורח ביום זה עם אורן של המצוות. ככתוב בספר
החכמה ס' משלי פרק ו' פסוקים כ"ג: "נצר
בני מצוות אביך ואל תיטש תורת אמן
קשרם על לבך תמיד ענדם על גרגורתך
בהתהלךך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך
והקיצות היא תשיחך
כי נר מצווה ותורה אור ודרך חיים תוכחות
מוסר"

בעמד דניאל לקרוא בתורה נשיר את הפיוט
הזה:

דרשת שבת הגדול

הפיוט שלפנינו הוא פיוט לשבת הגדול הכולל
את כל ההלכות הנדרשות בדרשה הנאמרת
בשבת זו אשר חיברו הרב יוסף בן שמואל טוב
עלם¹. בתפילה לעלם הטוב דניאל נ"י שיברכהו
ה' שמרהו ויחזקהו ויהיה מבקש את ה' אלהיו
ודורש טובת עמו כל הימים.

¹ ר' יוסף טוב עלם, ראש וראשון לחכמי צרפת שפעלו
במחצית הראשונה של המאה ה-11 (חי בערך בין
השנים 1050-980). נודע בפעילותו הספרותית-תורנית
הענפה, במנהיגותו ובהשפעתו על חכמי צרפת וגרמניה
בדורו ולאחריו דור רבותיו של רש"י. נחשב לפוסק חשוב
(נשתמרו ממנו כמה עשרות תשובות וחלקי תשובות),
מנהיג ציבור ופייטן. כתב גם מחזור ובו נוסח התפילה,
הערות לנוסח, וככל הנראה גם הלכות שונות הקשורות
בתפילות ובמועדים. יש מעריכים אותו כגדול פייטניה
הקדומים של יהדות צרפת. ידוע בימינו בעיקר מן הפיוט
הקצר 'חסל סידור פסח' החותם את קריאת ההגדה
בליל הסדר, פיוט שאינו אלא סיומו של קרובה הלכתית
מפוארת שחיבר לשבת הגדול (פותחת במילים "אלהים
בצעדך הכות פתרוס"). בה סודרו בחרוזים הלכות פסח
וליל הסדר, ואשר צוטטה לעיתים בדורות שלאחריו
כמקור הלכתי מובהק. אנו למדנו את חלקה הראשון
של קרובה זו בשיעור בשבת הקודמת ובשבת זו אנו
עוסקים בחלקה השני.

אֵל נָא לְעוֹלָם תַּעֲרַץ וְלְעוֹלָם תִּקְדַּשׁ, וְלְעוֹלָמִי
עוֹלָמִים תִּמְלֹךְ וְתִתְנַשֵּׂא, הָאֵל מֶלֶךְ נוֹרָא
מְרוֹם וְקָדוֹשׁ, כִּי אַתָּה הוּא מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמַּלְכִּים, מַלְכוּתוֹ נִצַּח, נוֹרְאוֹתָיו שִׁיחוּ, סִפְרוֹ
עָזוּ, פְּאֻדָּהּוּ צְבֹאִיו, קִדְשׁוֹהוּ רוֹמְמוֹהוּ, וְיָן
שִׁיר וְשִׁבַח, תִּקְרָא תְהִלּוֹת תְּפָאֲרָתוֹ:

ובכן כל מחמצת לא תאכלו:

אָבֵא בְּחֵיל לְהַתְּצִיבָה, בְּמַעֲמַד פְּנֵי תִבָּה, גְּשִׁתִּי
לְרוֹמָם וּלְשִׁגְבָהּ, מְרִשׁוֹת דְּגוּל מְרִבְבָּה:
הַלּוּל קוֹנֵי אֶקְשִׁיבָה, וּבְחֻקְךָ דָּתוֹ אֶתִּישְׁבָה, זֹאת
לְדַעַת אֶחְשָׁבָה, מִטְעַם חֻכְמִי יִשִּׁיבָה: טוֹעֵן
עוֹלָם אֶמְלִיכָה, יְהִיבֵי עֲלִיו אֶשְׁלִיכָה, כְּרֵשׁ לְפָנָיו
אֶתְהַלְכָה, לְפִתּוֹחַ בְּדַבֵּר הִלְכָה: מֵלֵת פִּי גְדוּשָׁה,
נוֹצֵר חֶסֶד אֶקְדִּישָׁה, סִלְסַל בְּדַעַה חֲדוּשָׁה,
מְרִשׁוֹת עֲדָה הַקְדוּשָׁה: פְּנֵי יִשְׂרָאֵל דּוֹבֵר,
צַחְצוּחַ אֶמְרִים אֶגְבֵּר, קִדְמַתִּי לְטוֹל בְּסִבְרָה,
רְשׁוֹת מְרַב וְחֻבֵּר: שְׂדֵי חֵילִי תִאֲמַץ, תַּעֲדִיף קֵט
וְקִמְץ, לְבָאֵר בְּלִי שְׁמָץ, הַלְכוֹת בְּעוֹר חִמְץ:

אלהי הרוחות לכל בשר, חק לעמו מסר, והזהירם בכתב מסר, לבדוק חמץ אור לארבעה עשר: בשעה שאין בני אדם מצויין בשוקא, אור הַרִיף לַבְדִּיקָה, אין בודקין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה ולא לאור האבוקה, וצריך לברך על בעור חמץ פחקה: גמר מנטרה עד דבתרא, ומיד צריך לבטל השאר באמירה, ולימא הכי כל חמירא דאיכא בהדא דירה, דלא חמיתיה ודלא בערתיה לבטל ולהוי כעפרא: דאי משתכח לאחר אותה שעה, אינו חיב בכל יראה ובכל ימצא לפושעה, והרוצה אחר בדיקתו לאכול חמץ ולשבעה, מה שמשיר וניחחו בצנעה: היכא דבדק בחורי ביתא, והניח ארבע או חמש רפתא, ואשכח דחדא מניה פחתא, לבדוק מרישא שמה חולדה לקחתה: וכן תנו רבנן בפרקין, דחורי ביתא ונקיקין, עילאי ותתאי אינו נבדקין, ואמצעים זקוקין: זיהרו גג היציע וגג מגדליו, ורפת בקר ומתבן וזולין, ואוצרות יין ושמן הנעולין, לבדוק חמץ בלי עולין: חור שבין אדם לחברו, זה וזה בודק עד שמגיע ומבטל שארו, וכן שבין יהודי ועובד כוכבים חיב לבערו, פלימו מקל (ופטרו) שמה אמר העובד כוכבים כשפו וחברו: טענו המפרש והיוצא בשירא, ואין דעתו קדם פסח לחזרה, תוף שלשים יום בעי לבער חמירא, לפני שלשים יום אין זקוק לבערה: ישראל דחמץ אתפקד ליה, וליתיה למריה למשקליה נטרין עד ארבע דחזי לאכליה, שלים ארבע ולא אתא. לנכרי מזבין ליה: כשנפלה מפלת על חמץ בערבי פסחים, וקלב אין יכול לחפש אחריו בטוחים, הרי הוא כמבער לרעים פקחים, וכמה חפישת הפלב שלשה טפחים: למדו בי מלחי ובי קירי נקובים, ובי תמרים וציבים, לבדוק אותם חיבים, וחצר פטורה מפני העורבים: מוצא חמץ בפסח בתוך ביתו, כופה עליו פלי בלי ראותו, ואם של הקדש הוא אין צריך לכסותו,

- בריקת חמץ
- ביעור וביטול
- המקומות החייבין בבדיקה
- היוצא מביתו בתוך שלושים יום לפני הפסח חייב לברוק.
- מכירה לגוי
- חמץ שאין צריך לחפש אחריו
- המוצא חמץ בתוך הפסח חייב לבערו

לפי שבדליו מאותו: נפי ופתילי ויורה, דאשתמש בהו חמין חמירא, צריך לגעלינהו ויניח גגו רבא זעירא, ולרבא ליעבד גנפא ולרתחיה בנורא: ספיני דאשתמש בהו חמירא לארוחין, אם אפשר לעשותן חדשים הם משבחין, ואי לא מגעילן ברותחין, ובכלי ראשון הם מצוחצחין, ועץ פרור מגעילן ברותחין: ענדו אגני וקציעי דקוניא ופחרא, אף על גב דמפליט להו שפיר, לאשתמושי בהו אסירא, ואף על גב דרויחין ואיכא למימר דשליט בהו אוירא, אפילו הכי קימא אסורא: פחור קדורות אין צריך לפלחא, אבל משהי ליה עד בתר פסחא, וקערות מתרות כי שקיל מדודא עליהו לאנחא, ובורמי דגללא שרין בהדחה: צעי דמשהי בהו חמירא בשאר יומי, כבית שאור שחמוצו קשה דמי, ואי אקראי אותיביה ולא אשתהי עמיה, לאשתמושי בהו שפיר דמי: קטוף ביין ושמן עבדין, מלמילש בהו לילי קמאי קפדין, ואמהו דלא טבילן ועבדין, דלא למילש בהו הוא הדין: רקיקי מצות עושין זכר לעגון, ולשמן צריך לשמרן מחמוץ כהגון, וחרש שוטה וקטן אין לשין דלמא ישגון, אף על גב דאפיה ישראל בר דעה לא ינהגון: שנו שאין לשין בבת אחת למעלה מחמשת רבעים קמח וכן לחלה, והן ביצים כמגין חלה, והעמר מוכח לה, והאשה לא תלוש אלא במים שלגו הלילה: תמימים שנו במשנה המהללה, מי תשמישו של נחתום ישפכו מפני שחממיצין סלה, ואמרין שדי להו במקום מדרן דלא ליתיה בהו לידי תקלה. תמו הלכות בעור והגעלה:

- דיני הגעלה
- כלי חרס אין להכשיר
- משהין כלי חמץ לאחר הפסח הגעלה ברותחין
- כלים המיוחדים לכצק ולישה אין להכשיר
- דיני אפיית מצה
- תמו הלכות בעור והגעלה
- דיני ליל הסדר
- יין אדום הוא המשובח אנשים ונשים שווים במצוה זו
- מצווה לעורר את הילדים ולעורדם לשאול שאלות ולהיות מעורבים
- בכל מצוות הלילה אנשים ונשים שווים.
- דיני הסיבה
- נהגו לחטוף ולהחביא מצות כדי לשמור על ערנות הילדים
- מצוות "ושמחת בחגך"

בבשר והשתא ביין רקוחים: נשים חיבות לשמוח ולהרנין, בבבל בבגדי צבעונין, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנין, והאנשים ביין מתעדינין: בערב הפסח סמוך למנחת ראשון, לא יאכל אדם עד האישון, ובבאו מבית רחשון, מוזגין לו כוס ראשון: ראשון מברך על היין, ואחר כך קדוש וזמן ואינו אומר נס עדין, שצריך לאמרם באגדה וראוי לכופלו אין, ושתי ומשי ידיה ואינו מברך על נטילת ידיים: שקיל גרגירא או כרפסא או כסברתא או חסא, ויטבול בחרסת ויברך בורא פרי האדמה, וכד אכיל יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה, מחצה בקערה ומחצה בשלחן להשימה: מושך מהקערה שני תבשילי, דאגון בשרא וכוורא צילי, אי נמי גרמא ובשולי, ומגביה קערה ולימא הא לחמא עניא כליה: ומוזגין לו כוס שני מארבעת האל, וכאן הגבן מאביו שואל, מה נשתנה מלילות זה ליל, וגומר האגדה עד גאל ישראל: אחר דשתי משי ידיה. ומברך על נטילת ידיים לחודיה, ושרי המוציא על השלמה דעלוי תרתי ידיה, ולא אכיל מניה אכתי מדי: לוקח פרוסה ומברך לאכול מצה במלל, ובהדי דההיא דהמוציא אוכל וכולל, ומברך בחזרת לאכול מרור וטובל וכולל, והדר אכיל מצה ומרור בלא ברכה, וכורכן בבת אחת כהלל: חליף לכמה בתי ועבד כי האי גונא עד הכא, ואחר כך עושין סעודתן כל צרכה, וכזית מצה באחרונה צריכין לכורכה, ונוטלין ולא מברכין שמים אחרונים חובה ואין טעונין ברכה: זכר בשלישי ברכת מזונו, ולשאר הבתים תחלה וטועם הכוס עד משלו אינו, וברביעי הלל מצרי לתנו, בל יטעום כלום באישונו: קמעא לשמות מים וכנס, אם חולה הוא או אסטנס, ובעי למשתי חמרא משום אונס, לומר בחמישי הלל הגדול ישתנס:

- דיני הסדר: קדש ורחץ
- כרפס. יחץ
- מגיד. משיב לשאלות הבנים. כוס שני
- רחצה. מוציא מצא.
- מרור. כורך.
- ישנם אנשים אשר אינם יודעים לעשות הסדר הזה כהלכתו ועל כן יש אדם אשר הולך לכמה בתים ועושה עימם את כל הסדר הזה עד לאחר הכורך כדי להוציאם. שולחן עורך ואפיקומן - צפון.
- כוס שלישית. ברוך
- כוס רביעית, גומר עליו את ההלל אין מפטירין אפיקומן
- על כוס חמישי אומר הלל הגדול
- נרצה

חסל סדור פסח כהלכתו, ככל משפטו וחקתו, פאשר זכינו לסדר אותו, בן נזכה לעשותו: זך שוכן מעונה, קומם קהל עדת מי מנה, בקרוב נהל נטעי כנה, פדוים לציון ברנה:

"ובכן ולך תעלה קדושה כי אתה קדוש ישראל ומושיע" ואם עוד יושבים אני בביתנו בפסח של שנה זו, נזכה לשנה הבאה לשבת בפסח בירושלים הבנויה בבנין שלם.

נהגו לחטוף ולהחביא מצות כדי לשמור על ערנות הילדים מצוות "ושמחת בחגך"

ארבע כוסות וארבעה בנים

מאת אבי דניאל

"מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו.

ואם אין דעת בבן אביו מלמדו:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?

שבכל הלילות ... כולו מצה.

שבכל הלילות ... מרור.

שבכל הלילות ... כולו צלי.

שבכל הלילות ... שתי פעמים.

ולפי דעתו של הבן אביו מלמדו."

זו לשון המשנה בפסחים פרק י' משנה ד' המבארת את הסדר המיוחד ללילה הזה.

השאלה החמישית "שבכל הלילות ... כולנו מסובין" אינה מופיעה במשנה שלנו. שאלה זו מופיעה ברמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ח' הלכה ב' ונמצאת כבר בכתבי יד עתיקים של הגדות. ובפירוש המיוחס להגר"א כתוב: "ומאמר הלילה הזה כולנו מסובין שכן היה דרכם כמו שמוזכר בגמ' בכמה מקומות. אבל עכשיו שאין לנו קרבן פסח לא נחשב לנו שינוי זה, וחשוב מסובין שינוי שאין דרכנו לישיב מסובין כל השנה. ואמר ד' קושיות נגד ד' גאולות וד' כוסות וד' בנים" עכ"ל.

יתכן שגם בזמן הבית שאלו שאלה זו והיו חמש שאלות ולא ארבע ורק לאחר החורבן הפסיקו לשאול על הבשר. ויתכן שאף לאחר החורבן היו מזכירים את הפסח שהיה בא בזמן הבית? מכל מקום מספר הקושיות אינו מספר מחייב. ונראה שגם כאן יש לומר "וכל המרבה הרי זה משובח". שהרי מצווה לעשות שינויים שונים ומגוונים כדי שישאלו התינוקות וכפי שמבואר בגמרא: "אמרו עליו על רבי עקיבא שהיה מחלק קליות ואגוזים לתינוקות בערב פסח כדי שלא יישנו וישאלו. רבי אליעזר אומר: חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא יישנו". ע"כ. וכל זה כדי שישאלו על כל השינויים והתמיהות המתעוררות. וכן רואים בגמ' (בדף קטז ע"א) שחכמים היו מעוררים את בני ביתם לעמוד על עיקר הלילה הזה בדרכים שונות ומגוונות ובשעה שהיו מעמידים אותם על עיקר זה היו מדלגים על הקושיות המסודרות - "פטרתי מלומר מה נשתנה".

ואולם יש להקשות מדוע לא סודרה קושיה על ארבע כוסות: שבכל הלילות ... הלילה הזה ארבע כוסות!?

ונאמרו תשובות שונות בדבר. הרש"ש משיב ומסביר כי השאלות מוסבות רק על מה שהבן רואה לעיניו עתה, אבל ארבע כוסות הרי איננו רואה בשלב זה. דבר זה מובא ברש"ש כדי לתרץ את שאלת "כולו צלי". שהרי בזמן המקדש היו מביאים קודם הקורבן את חגיגת ארבעה עשר כדי לשבוע ממנה. ובשר זה לדעת רבנן היה בא גם מבושל. אם כן כיצד זה שואל הבן "כולו צלי". והוא משיב שהשאלות מוסבות רק על מה שנמצא בשולחן עתה, ואילו החגיגה הייתה מסולקת מן השולחן לפני

שהביאו את הפסח שכולו צלי "והיינו טעמא שאינו שואל על ארבע כוסות". ואולם רש"י ורשב"ם בפירושם מחדשים לנו פירוש חדש מלשון המשנה והוא מנוגד לדרכו של הרש"ש. הרי המשנה אומרת: "מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל". על מה הוא שואל? על הכוס השני הוא שואל. וכך ברש"י: "כאן במזיגת כוס שני הבן שואל את אביו מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה!" וכן ברשב"ם "כאן במזיגת כוס שני הבן שואל את אביו אם הוא חכם. מה נשתנה עכשיו שמוזגין כוס שני קודם אכילה!"? הרשב"ם הוסיף על רש"י רק שלוש מילים "אם הוא חכם". בכך הוא נותן פנים אחרות לכל "מה נשתנה". כיוון שהוא מסביר וכאן הבן שואל מדעתו, אם הוא חכם, על הכוס השני. וכך גם מובא בפירוש ועוד: "ורבנו קיבל מרבו ר' יעקב בן יקר וכאן הבן שואל כמו כן בנות צלופחד כלומר דין הוא שיהא שואל במזיגת כוס שני מה נשתנה". יוצא לפירושם כי הבן החכם שואל את אביו על הכוס השני כמו שכתוב במשנה: "ואם אין דעת הבן אביו מלמדו מה נשתנה". מדבריהם למדנו כי המשנה כבר הזכירה שני בנים. בן חכם השואל מדעתו לנוכח השינויים החל ממזיגת הכוס השני. ולעומתו בן שאין בו דעת לשאול מדעתו ואז אביו פותח לו ומלמדו לשאול ולהבחין בשינויים, ואז מלמדו לשאול "מה נשתנה".

וכן פירש "בנימוקי יוסף" כאן. שמכיוון שמוזגים כוס שני נראה לבן שהוא כוס של ברכת המזון ועל כן הוא שואל: מה לנו לברך והלא עדיין לא אכלנו!?

על פי זה יתכן לומר שמה שסיימה המשנה לאחר הקושיות במילים "ולפי דעתו של בן אביו מלמדו" זה מכון כנגד שני הבנים האחרים בעלי הדעות השונות. דברי הסיפא האלה אינם מוסבים על השאלות אלא על התשובות. לכל בן ובן יש להשיב באופן המכוון לכוחו ולדעתו. מאידך, עלינו לגשת לכל עניין 4 כוסות מעמדה אחרת. נראה לומר כי שאלת ארבע כוסות אינה שאלה כלל לפי דעתו של הבן. סעודות שמרבים בהן בשתיית יין לא היו דבר נדיר או מתמיה כלל וכלל. כל סעודה חשובה וכל שכן סעודת חג הייתה מאופיינת בריבוי שתיית יין. מן המשנה בברכות פרק ו' משנה ד' למדנו כי היו שותים יין לפני המזון, יין בתוך המזון ויין לאחר המזון. עוד אנו רואים כי הסוגיות הראשונות בפרק ערבי פסחים עוסקות בדיני קידוש והבדלה ודין ברכת היין לפני הסעודה ובתוך הסעודה. בסוגיות אלו נידון דין "חברים שהיו מסובין לשתות יין" (דף קב ע"א) וכן דין "שינוי מקום צריך לברך, שינוי יין אין צריך לברך" ודיני ברכת הטוב והמטיב על יין משובח אחר. וכן נידונה שאלת ברכה נפרדת על כל כוס וכוס, דיני קידוש וקדימת ברכת היין לקדושת היום, דיני כוס פגום, דיני יין לקידוש והבדלה וכל דיני "זוגות" באכילה ושתייה. על סכנת "זוגות" השיבה הגמרא: רבינא אמר: ארבע כוסות נבדלות תיקנו חכמים "דרך חירות". כל אחת ואחת מצווה בפני עצמה היא ואינן מצטרפות למספר זוגי. יש שלמדו מכאן שהיו נוהגים לשתות כוס חמישי ואין כאן "זוגות". ובכלל אמרו זהו "ליל שימורים" ואין המזיקים שולטים בו.

כוסות רבות של יין היו באות בסעודות של עשירים ובני חורין ועל כן השתייה היא "דרך חירות". על כן דייקה המשנה ואמרה:

"אפילו עני בישראל לא יאכל עד שיסיב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין ואפילו מן התמחוי". (פרק י' משנה א').

הסבה ושתיית יין הם סמלי החירות והעשירות ובלילה הזה אפילו העני המרוד ביותר יזכה באלה והוא מחויב בהסבה ובשתייה של לפחות ארבע כוסות. הרי במפורש אמרו במשנה בפרק י' משנה ז': "בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה, בין שלישי לרביעי לא ישתה". זאת אומרת, לפני הסעודה יכול לשתות כפי מנהגו וכפי יכולתו. היין שלפני הסעודה רק מגביר את התיאבון ובתנאי ששותים הרבה "חמרא מיגרר גריר" ועל כן רבא היה שותה יין לאורך כל ערב פסח כדי לאכול בערב הרבה מן המצה (דף קז ע"ב) היין שבתוך הסעודה אינו משכר כיון שהוא נספג במזון ומטעים אותו ועל כן יכולים לשתות הרבה יין בין כוס ראשונה לשנייה ובין שנייה לשלישית. ההגבלה בשתייה היא רק לגבי יין שלאחר הסעודה שהוא גורם לשכרות. על כן בין שלישית לרביעית לא ישתה כדי שלא ישתכר וימנע מלגמור את ההלל משום שיכרות או תרדמה. איסור זה מתוך הדגשתו מלמד דווקא על הכלל כולו. בדרך כלל היו שותים לאחר הסעודה ומתוך כך נרדמים אבל בלילה זה יש לגמור את ההלל ולומר על הכוס גם הלל וגם ברכת השיר וגם הלל הגדול. ואמנם היו שגרסו במשנה זו: "חמישי אומר עליו הלל הגדול" ולדבריהם יש חובה לשתות כוס חמישי וכך נראה מן הרי"ף כאן וכך פסק הר"ן. והרמב"ם כתב בפרק ח' הלכה י': "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל. וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה הכוסות. ויש לו לגמור את ההלל בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה". בהגהות מימוניות שם הביא פוסקים רבים שכתבו לשתות כוס חמישי "וכתב בתוספות שמותר לשתות כל הלילה בין יין בין מים דלא קפיד תלמודא אלא שלא לאכול אחר מצה אבל אשתיה לא קפיד וכן כתב רש"י בסדר שלו ... ונראה להתיר יין מכל שכן מים שהרי בלאו הכי שותה שתי כוסות של יין אחר המצה כוס ברכת המזון וכוס של הלל ועוד כוס שלישי של הלל הגדול אם רצה כדלעיל".

הרי אנו רואים ששתייה מרובה היא מענייניו של יום אלא שיש להקפיד בשיניים: שיגמור את ההלל ושלא יאכל שום דבר לאחר המצה באחרונה.

ובמה פותחת המשנה הבאה? "ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" - היינו מיני מתיקה ומאכלים. אבל אין איסור שתייה. "ישנו מקצתן" וכו' - וזהו דבר מצוי שישנים מתוך יינם.

עוד למדנו מן הרמב"ם דלעיל שיכולים לגמור את ההלל, דהיינו לשתות כוס רביעי, בכל מקום שירצה אע"פ שאינו מקום סעודה. ומסביר ה"מגיד משנה" שם שאין קפידא לעבור ממקום ממקום ומחבורה לחבורה אלא רק בשעת אכילה אבל לאחר האכילה רשאים לשנות. וכמו שאמרו בגמרא דף פ"ו שלאחר שאכלו את הפסח בתוך הבתים היו עולים לגגות לומר ולשיר את ההלל. והרי ההלל נאמר על כוס רביעי? אלא משמע שכוס רביעי אינו בא דווקא במקום סעודה.

הרי לפנינו תיאור מעניין. בתחילת הפרק עסקנו במחלוקת רב ושמואל אם צריך קידוש דווקא במקום סעודה. ונפסקה הלכה כשמואל דקידוש בא דווקא במקום סעודה. אבל לאחר ברכת המזון יכול אדם לצאת לרקוד ולשיר עם כוסו בידו ויגמור את ההלל בכל מקום שירצה ויברך על הכוס וישתה. לפני הסעודה הרי כוס הקידוש הוא חלק מן הסעודה וברכה על היין שלפני המזון פוטרת את היין שבתוך המזון. אבל אחרי ברכת המזון סיימנו את הסעודה ויין שאחרי הסעודה צריך ברכה לעצמו. על כן המברך יכול לעקור את עצמו ממקום הסעודה. וקרוב

לוודאי שכך נהגו אנשי ירושלים לצאת לאחר הסעודה ולשורר ולהלל בכל גג ובכל פה את ההלל. ונהגו לשתות גם כוס חמישי ואולי שתו עד בלי די. ואין הדבר רחוק מן הדעת שדיני שתיית הפורים נאמרו על זאת הדרך. זו סעודת הודיה שמצווה להרבות ושותים עד שמשתכרים או שנרדמים מתוך יינם). אבל בפסח יש מצווה מיוחדת להבדיל בין צדיק לרשע בין "למכה מצרים בבכוריהם" לבין "ויוצא ישראל מתוכם" שהרי זהו עיקר הדילוג והפסיחה ועל כן בפסח אין רשות לשתות עד דלא ידע אלא רק לאחר שהשלים את ההלל בדעה צלולה.

השותים כוס חמישי היו מחלקים בין ההלל (הלל המצרי) להלל הגדול. אבל כיוון שזהו רק רשות ויש האוסרים לשתות כוס חמישי נוהגים כיום לצרף את ברכת השיר ואת הלל הגדול לכוס רביעי ולאחר שאומר את כל אלה חותם בברכה (להללך או ישתבח) ושותה.

הראב"ד חולק על הרמב"ם ואומר: "א"א אין הדעת מקבלת כן לפי שאין כאן שם לארבעה כוסות אם אין במקום אחד". רוצה לומר כשם שאין קידוש אלא במקום סעודה כך גם אין הלל אלא במקום סעודה. ויש לזה ראייה שהרי ההלל הזה של ליל הסדר תחילתו בשני פרקים ראשונים הנאמרים עם ההגדה לפני הסעודה. ורק לאחריהם מברכים שנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים. והסעודה שבאה הרי היא סעודת הפסח, הקורבן או המצה, ולאחריה גומרים את ההלל. הרי זהו הלל של סעודה שמתחיל לפנייה ומסתיים לאחריה והסעודה אינה נחשבת היסח הדעת. זה מחייב את ההלל להיות במקום סעודה. וייתכן שהרמב"ם הבדיל בין בזמן שיש פסח בסעודה ואז מחויב לומר הלל במקומו לבין הזמן הזה שלאחר הסעודה יכול לשנות. ובלחם משנה ביאר שם שאף הרמב"ם לא אמר אלא לאחר שסיים הלל ראשון במקומו. ואז יכול לומר הלל שוב עם חבורות אחרות. אך לא כך משמע מלשונו, של הרמב"ם.

מכל זה למדנו כי ריבוי כוסות ושתייה הוא עניין שבשגרה ועל כן אין הבן שואל על ריבוי כוסות. ואף שמוזגים כוס שנייה לפני הסעודה! כבר מצאנו כך בתוספתא ברכות פרק ד' הלכה ח':

"כיצד סדר סעודה?"

אורחין נכנסין ויושבין על ספסלים ועל קתדראות. נתנו להם לידים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת. מזגו להם את הכוס כל אחד ואחד מברך לעצמו.

הביאו לפנייהם פפראות, כל אחד ואחד מברך לעצמו. עלו והסבו ונתנו להם לידים, אע"פ שנטל ידו אחת נוטל שתי ידיו. מזגו להם את הכוס, אע"פ שברך על הראשונה מברך על השניה וכו'."

הרי לפנינו סדר סעודה ובו מחזורי שתייה שניים ושלישיים עד שמתקבצים כולם ומתחילים בסעודה.

על כן הבן או כל משתתף אחר בסעודה לא ישאל בסעודות אלו על מספר הכוסות או על שתייה לפני האכילה. זהו חלק מן הנהוג ומן המקובל.

מעלתו של העני בלילה הזה היא "שאיין פוחתין לו מארבעה כוסות" והרי הוא כמו עשיר שבישראל בלילה הזה.

סדר ארבע כוסות יש לו הגיון הלכתי ברור ובגמ' אמר רבא (דף קיז ע"א): ארבע כוסות תיקנו רבנן דרך חירות - כל חד וחד נעשה בה מיצוה.

כוס ראשון - כוס של קדושת ישראל והזמנים - קידוש

כוס שני - כוס של גאולה - הגדה

כוס שלישי - כוס של ארץ ישראל - ברכת המזון

1 מובא ב"הגדה שלמה" מאת הרב מנחם מ. כשר עמ' 115.

2 וכן נראה מלשון המשנה שהרי במשנה ג' אמרו: "ובמקדש מביאים לפניו גופו של פסח". משמע שנוסח סתם משנה וסדר הלילה הזה משקף את הנועה לאחר החורבן.

3 מסכת פסחים דף קט ע"א.

כוס רביעי - כוס ישועות - הלל שלם

בכל שבת ויו"ט יש לנו שתי כוסות. כוס של קידוש וכוס של ברכה. התוספת הייחודית בליל הסדר היא כוס ההגדה וכוס ההלל.

ההלל נאמר בליל הסדר בתורת שיר. "שיר חדש על גאולתינו ועל פדות נפשנו". על ההלל הזה אין מברכים כמנהגנו "לקרוא את ההלל" מפני שאינו נאמר על העבר אלא על ההווה. אמר רבא (דף קטז ע"ב): "צריך שיאמר ואותנו הוציא משם". מה ביקש רבא להורות בזה? הרי בזה עוסק כל הסיפור? אלא יש בזה יסוד גדול וכמו שפירש רשב"ם שם: "שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משם שאף אותנו גאל הקב"ה". ומייד ממשיך רבא ומוסיף עוד פרט לאותה מציאות: "מצה צריך להגביה ומרור צריך להגביה בשר אין צריך להגביה". כל זה חלק מן התחושה של גאולה בהווה ולא בעבר.

משום כך, אמר רב האי גאון, אין מברכים על ההלל מפני שאינו נאמר בתורת חובה כקריאה פרשה מן התורה אלא כשיר חדש המתפרץ מפי גאולים. בבחינת "אז ישיר" שירה מן הלב העולה על גדותיו מתוך שמחה והודיה. על כן אין כאן "ציוונו" אלא "הללנו-ה" בלבד.

ומה הם סדרי שירה והלל ? במס' ברכות דף לה ע"א נאמרו הדברים: "אמר רב שמואל ב"ר נחמני א"ר יונתן: מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלוקים ואנשים. אם אנשים משמח, אלוקים במה משמח? הווה אומר בשירה. מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין".

אמור מעתה שלא תיקנו חכמים ארבע כוסות, דהיינו את שתי הכוסות המיוחדות ללילה הזה, אלא משום שירה שאומרים את ההלל. ונראה לי לומר שמשום כך חילקו את ההלל לשניים. חלקו נאמר לפני הסעודה בתוך ההגדה וחלקו לאחר ברכת המזון. על מנת להפוך את ברכת ההגדה לברכת השיר אמרו חכמים במשנה שיש לכלול בברכה את ההגדה:"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנא' בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. לפיכך נאחנו חייבים להודות להלל ולשבח... למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה... ונאמר לפניו הללויה... עד בא"י גאל ישראל!". ובנוסח ההגדה שלנו הונכסו התוספות של דברי רבא "ואותנו הוציא משם" וכן נוספו המילים "ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה". ובעיקר מפורשים הדברים על פי סיומם. הלכה היא שיש לשוב ולסכם את עיקר עניין כל ברכה לפני חתימה. על כן לפני החתימה "גאל ישראל" בא הנוסח הכולל מעין החתימה: "ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו". נמצאנו למדים שברכת הגאולה חייבת לכלול בתוכה את השיר. מפני מה? מפני חובת הכוס. לא תיקנו חכמים כוס אלא על שירה. ולכן לגבי כוס רביעית אמרו: "גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר". "גומר" דייקא, מפני שכבר התחיל בשירה על הכוס השניה ועכשיו יגמור על הרביעית.

הדברים עולים יפה מתוך דברי התוספות במסכת סוכה (דף לח ע"א ד"ה מ'). המשנה שם מלמדת את דיני קריאת ההלל. המשנה מסתייגת מכל מי שאינו קורא בעצמו ואינו יודע לקרוא אלא צריך שאשה תקריא לפניו את ההלל. ואומר התוספות: "משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת. וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא. אע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (דף קח' ע"א) דמחייב בארבע כוסות ומסתמא לא תיקנו ארבע כוסות אלא כדי לומר עליהם

הלל ואגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור". ע"כ.

שתי הגדרות למדנו מן התוספות הנ"ל:

- לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה. (בתוספות כתוב אגדה באל"ף).
 - הלל של פסח על הנס הוא בא. ובעניין הנס אין חילוק בין גברים לנשים. ולכן נשים חייבות בכל דיני הסדר כאנשים. (שו"ע סימן תע"ב סעיף ו"ד).
- מדיוק לשונו ברור כי הלל קודם להגדה וזה מפני שהכוס צריכה שיר רק משום הגדה לא היו מתקנים כוס ועל כן חולקין את ההלל. יש שפירשו שאין מברכים על ההלל מפני שחולקים אותו (רי"צ גיאות) ומעתה הרי שני ההסברים עולים בקנה אחד. חולקים אותו מפני שהוא בא בתורת שירה ורק משום כך תיקנו לאומרו על היין.

ברור שטעם תקנת ארבע כוסות היא משום "דרך חירות" כדלעיל. הדברים מפורשים ברמב"ם ובלשונו בהלכה. (רמב"ם הלכות חמץ ומיצוה פ"ז). שם הלכה ו' - הלכה ז': בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנא' ואותנו הוציא משם וגו'. ועל דבר זה צווה הקב"ה בתורה וזכרת כי עבד היית כלומר אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. ולפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מסיב דרך חירות. וכל אחד בין אנשים בין נשים חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין" מילת המפתח "לפיכך" יוצרת את הזיקה הישירה בין החובה לנהוג מנהג חירות אישית לבין חובת ההסבה ושתיית ד' כוסות.

מעניין לציין כי בנוסח ההגדה לא כתב הרמב"ם כלשונו בהלכה היא לשון אלא הביא את נוסח המשנה בלא שינויים. נמצא אפוא כי לשונו בהלכה היא לשון מסבירה ומנמקת לא לשון אמירת ההגדה. לפיכך הוא יוצר את הקשר בין השתייה וההסבה לבין הצגת החירות העכשווית.

עוד עולה מלשון הרמב"ם שתקנה זו של ד' כוסות באה ליישם את החובה מן התורה לזכור ולספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן. חכמים יצרו את הדפוס המעשי לקיום מיצוה זו. זו אינה מיצוה רגילה מדרבנן אלא עיצובה של מיצוה מן התורה. כמו דיני חול המועד ועינויי יוה"כ. ואכמ"ל.

ניתן לסכם כי ד' כוסות הן תקנה על פי דין מדיני הקידוש ההלל וברהמ"ז.

כל הטעמים המדרשיים ולשונות האגדה שנאמרו לגבי תקנת ארבע כוסות הרי הם אסמכתא ורמז בלבד. בירושלמי פסחים פרק י' הלכה א' וכן בבראשית רבה פרשה פ"ח נאמרו ארבעה טעמים וכך אמרו שם:

מנין לארבע כוסות?

- רבי יוחנן בשם רבי בנייה: כנגד ארבע גאולות (שמות ו').
- רבי יהושע בן לוי אמר: כנגד ארבע כוסות של פרעה (בראשית מ).
- רבי לוי אמר: כנגד ארבע מלכויות.
- רבנן אמרי: כנגד ארבע כוסות של פורענות שהקב"ה עתיד להשקות את אומות העולם.

בספר "הגדה שלמה" מביא הרב כשר שמונה עשר טעמים נוספים לארבע כוסות. אופיים של טעמים כאסמכתא מתברר גם מתוך דילוגו של רש"י בין הטעמים.

בד"ה ארבע כוסות על המשנה בראש פרק עשירי אומר רש"י: "כנגד ארבעה לשוני גאולה האמורים בגלות מצרים והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם בפרשת וארא". רש"י בפירושו טבע מטבע לשון תרתי משמע. בירושלמי נאמר: ארבע גאולות. ורש"י הסביר: "לשונות" של גאולה. (ועיין בתורה תמימה בשמות ו' אות ה' שהרחיב בהסבר ה"גאולות" השונות ודחה את לשון ה"לשונות").

בגמ' דף קח ע"א על דברי ריב"ל: נשים חייבות בארבעה כוסות הסביר רש"י בד"ה ארבע כוסות: "שלושה כנגד ג' כוסות שנאמרו בפסוק וכוס פרעה בידי וגומ' ורביעי ברכת המזון". א"כ רש"י כאן נוקט בטעם הלכתי ורעינוי אחר. יש שפירשו את ההבדל בכך שכאן אמורים הדברים לגבי חיוב נשים ומצאו טעמים דחוקים לחילוק. אלא שאין בכך צורך ורש"י הביא פעם נימוק זה ופעם אחר מתוך רעיונות המדרש.דווקא מפני שמימרה זו נאמרה כאן ביחס לנשים "שאף הן היו באותו הנס" בחר רש"י לומר כי שלוש כוסות באו על הנס כמו שפירשנו לעיל וכוס רביעי הוא הכוס הבאה תמיד על ברכת המזון. ובעצם יש כאן טעם יותר הלכתי ופחות רעינוי מן הטעם הראשון. ראוי לציין כי הטעמים הרעיוניים בדבר ארבע מלכויות וארבעה כוסות של פורענות שעתידין לבוא על אומות העולם הם שיצרו את המנהג לומר עם מזיגת הכוס הרביעית ולפני גמר הלל את הפסוקים מתהילים ומ"איכה": שפך חמתך אל הגויים אשר לא ידעוך וגו'. אנו מבקשים לפני הקב"ה לשפוך עליהם חמתו ולהשקותם ד' כוסות ולרחם עלינו ולגאול אותנו .(כך כתב אבודרהם ועוד ראשונים).

מדרש אחר תולה את יסוד היין ואת כל הברכות שבאו בלילה הזה מחמת היין על בסיס אירוע מוקדם יותר. הדברים מגיעים עד ברכת יצחק ליעקב וזה לשון פרקי דרבי אליעזר פרק ל"ב:

"הגיע ליל פסח וקרא יצחק לעשו בנו הגדול ואמר לו: בני זה הלילה כל העולם כולו אומרים בו הלל ואוצרות טללים נפתחים בזה הלילה .. הלך להביא ונתעכב שם.

אמרה רבקה ליעקב: בני, הלילה הזה אוצרות טללים נפתחים בו. העליונים אומרים שירה.

הלילה הזה עתידים בניך להיגאל מיד השעבוד

הלילה הזה עתידים לומר שירה ...

הלך והביא שני גדיי עזים ...אחד כנגד הפסח ואחד לעשות לו מטעמים לאכול דתנינו הפסח אינו בא אלא על השובע ...

ר' יהודה אומר: עשר ברכות ברך יצחק ליעקב על טללי שמים ועל דגן הארץ כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם. וכשיצא יעקב מאת פני יצחק אביו יצא מעוטר כחתן וככלה בקשוריה ויורד עליו תחיית טל מן השמים ונדשנו עצמותיו ונעשה גם הוא גיבור חיל וכוח לכך נאמר: מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל".

מפורש בכתוב כי יחד עם גדיי העזים הגיש יעקב ליצחק גם יין "ויבא לו יין וישת" (בראשית כז, כה). ועל זה אמרו במדרש כי היין אשר בזכותו נתברך קודם לחיטה אע"פ שהוא שלישי לארץ. ועל כן מקדימים ברכת היין לברכת הפסח בלילי שבת וימים טובים. לפי שאין מתברכין אלא על היין. וכן אמרו "ורוב דגן ותירש" - תירוש כתוב חסר כדי שייקרא בו תירש - לשון ירושת הארץ. וכשם שפדה ה' את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו (אחיו עשו) וזכה לברכת יצחק ע"י הפסח והיין כך עושים אנחנו בכל שנה ושנה בלילה הזה שהוא משונה מכל הלילות לפי שאוצרות טללים ותחייה נפתחים בו ויש בו שירה על היין בכל שנה ושנה "השיר יהיה לכם כליל התקדש חג" (ישעיהו ל').

ארבע הכוסות הן כנגד ארבעה בנים שדיברה במ התורה. "ושנתם **לבניך** **וזכרת** **בם**" לדבר במ משמעו גם לדבר אל בניך, לדבר אל נפשם ורוחם של כל אחד מבניך. וזוק, הדיבור הזה נאמר בלשון **שינון** - שיהיו הדברים משוננים בפיהם. על כן הורו לנו חכמים כי לחכם יש לשנן את כל הלכות הפסח שיהיו משוננים על פיו ⁴. לרשע יש להקהות את שיניו עד שירצה לשנן. לתם יש להשיב ע"י אכילת פסח מצה ומרור כיון שהוא מבין דרך האכילה בשיניו. וזה שאינו יודע לשאול את פתח לו ע"י שתיית יין וחיוך אוהב הגורם לפתחון פה ולהרחבת הלב ומלבין את השיניים. "חכלילי עיניים מיין **ולכן שיינים מחלב**"

אנו מרימים כוס לחיי כל אחד מן הבנים וכך אנו מצרפים כל אחד מהם אל השולחן.

כוס ראשון - **קדש - כנגד בן חכם**. הוא הבן אשר כבר בראשית הסדר עומד ומרצה בפנינו את כל סימני הסדר וכל הלכותיו מ"קדש" ועד "נרצה".

כוס שני - **מגיד - כנגד בן רשע**. רשע?! רשע לא אמרנו אלא מפני שהוא אינו יודע בעצמו מה העבודה הזאת ומה גודל חשיבותה ומדמה לחשוב שהוא יודע טוב יותר מאבותיו ומרבותיו מהי הדרך אשר יש ללכת בה ומהו המעשה אשר בו יתפאר ישראל לעיני האומות. אף אנו נקהה את שיניו - נקהה לשון קיוהא (גמ' כתובות סא' עא') והוא הרוק הנאסף בפה בשעה שאדם מתאווה לאכול ואינו אוכל. מה נעשה? נעכב את האכילה! נאמר לו שאי אפשר להתחיל בסעודה עד אשר נסביר לו עד תום את פשר מעשינו ואת חובת עבודותינו. כמו שאמר עבד אברהם ללבן ובתואל "ויאמר לא אכל עד אם דברתי דברי" (בראשית כד'). בתום הסיפור יאמרו גם הבנים האלה "ויאמרו מה' יצא הדבר" (שם) וירימו כוס שנייה וישתו כוס המגיד על ברכת גאל ישראל.

כוס שלישי - **ברכת המזון - כנגד בן תם**. בן זה זקוק לחוויות רגשיות וגופניות. הוא לומד דרך החושים. המזון הוא בעבורו ערך חשוב, דרך תבשילי שבת וחג, טיולים וחוויות הוא סופג את התורה והאמונה. על כן "בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". אכילת מצה זכר לחיפזון ואכילת מרור זכר לשיעבוד הם המורים הטובים של הילד הזה ולו מוקדשת ברכת המזון.

כוס רביעי - **הלל** - **כנגד בן שאינו יודע לשאול**. לדעת לשאול זו חכמה גדולה לכן תיקנו הבדלה בחונן הדעת. הבן הזה נשאר אדיש לגבי שינויים והבדלים דקים. את הבחור הזה נוכל לנער רק באמצעות שירים וריקודים המטלטלים את הגוף ואת הנפש. הוא זקוק לטפיחה הגונה על השכם כדי להכניסו למעגל הרוקדים. שם במעגל הוא מתחיל להתרגש ולהיפתח עד שהוא עצמו נעשה מחובר ואף מוביל את המעגלים הבאים. כלשון הגמ' על ההלל הנאמר בליל הסדר (פסחים פה:)" כזיתא פסחא והלילה פקע איגרא" רש"י - "לקול המולת ההמון מההלל, דומין כאילו הגיגין מתבקעין". הבן הזה מחכה שתיגמר כבר הסעודה ונצא לרקוד על גגות העיר. בשבילו יש לנו כוס רביעית.

כוס רביעית זו היא כוס חריגה ונוספת שאינה מעניינה של הסעודה. כוס שכל מטרתה לשמח ולהלל ולסעוד את הנשמה. לאחר כוס זאת אין לשתות ולאכול דבר כדי שלא תפוג השפעתה ימים רבים. "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" ובמעגל הזה רוקדים יחד החכם עם התם, החכם בעיני עצמו יחד עם זה שאינו יודע לשאול וכך נסגר מעגל הבנים.

^[1] הכינוי "שיננא" בגמרא הוא לשון שבח גדול לחכמים מיוחדים כמו שקרא שמואל לרב יהודה "שיננא כווחך מסתברא" ברכות לו'.

תנו רבנן בברייתא: בריך הוא רחמנא דיהיב לן אורייתא

פזמון א'

אחד מי יודע? אחד אני יודע
אחד החופר בור שיח ומערה (בבא קמא פרק ה משנה ה).
פזמון ב'

שנים מי יודע? שנים אני יודע
שנים אוחזין בטלית (בבא מציעא פרק א משנה א)
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ג'

שלושה מי יודע? שלושה אני יודע
שלושה שאכלו כאחד (ברכות פרק א משנה א)
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ד'

ארבעה מי יודע? ארבעה אני יודע
ארבעה אבות נזיקין (בבא קמא פרק א משנה א)
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ה'

חמשה מי יודע? חמשה אני יודע
חמשה תמין וחמשה מועדין (בבא קמא פרק א משנה ד)
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ו'

ששה מי יודע? ששה אני יודע
שש מעלות במקנאות (מקואות פרק א משנה א)
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ז'

שבעה מי יודע? שבעה אני יודע
שבעה דברים בהכנס (אבות פרק ה משנה ז)
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ח'

שמונה מי יודע? שמונה אני יודע
שמונה שרצים האמורים בתורה (שבת פרק יד משנה א)
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון ט'

תשעה מי יודע? תשעה אני יודע
תשעה חנויות מוכרות בשר בשר (גמרא פסחים ט ע"ב)
שמונה שרצים האמורים בתורה,
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון י'

עשרה מי יודע? עשרה אני יודע
עשרה יוחסין עלו מבבל (קידושין פרק ד משנה א)
תשעה חנויות מוכרות בשר בשר,
שמונה שרצים האמורים בתורה,
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון י"א

אחד עשר מי יודע? אחד עשר אני יודע
אחד עשר סמנים היו בה (כריתות ו ע"א, ירושלמי יומא ד)
עשרה יוחסין עלו מבבל,
תשעה חנויות מוכרות בשר בשר,
שמונה שרצים האמורים בתורה,
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון י"ב

שנים עשר מי יודע? שנים עשר אני יודע
שנים עשר דדין לכיור (יומא כה ע"ב)
אחד עשר סמנים היו בה,
עשרה יוחסין עלו מבבל,
תשעה חנויות מוכרות בשר בשר,
שמונה שרצים האמורים בתורה,
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.

פזמון י"ג

שלושה עשר מי יודע? שלושה עשר אני יודע
שלושה עשר למצות (אבות פרק ה משנה כא)
שנים עשר דדין לכיור,
אחד עשר סמנים היו בה,
עשרה יוחסין עלו מבבל,
תשעה חנויות מוכרות בשר בשר,
שמונה שרצים האמורים בתורה,
שבעה דברים בהכנס,
שש מעלות במקנאות,
חמשה תמין וחמשה מועדין,
ארבעה אבות נזיקין,
שלושה שאכלו כאחד,
שנים אוחזין בטלית,
אחד החופר בור שיח ומערה.